

סודות העברית וההומור של יוסף באו

יוסף באו הוכיח גדולה הן בניתוחיו הלשוניים והן בציורים שלו שבהם שילב בין עברית להומור. מבט מחודש לדמותו של יוסף באו שהיה לשונאי וגרפיקאי, אומן האנימציה הראשון במדינת ישראל. עיון מחודש בספרו 'ברית מילה' – וכמה מילים על השילוב בין העברית התוססת לבין ציוריו.

כותב: הרצל חקק

מערכת: בלפור חקק, הדסה באו, צלילה באו כהן, יעל קסוטו שרון.

מטרה: התלמידים יכירו את תרומתו של יוסף באו להבנת השפה העברית.

הפעילות הלימודית תתקיים סביב ספרו "ברית מילה"¹.

פתיח:

יוסף באו היה ידוע כגרפיקאי מקורי במיוחד, וציוריו היו בבחינת יצירה של רעיונאי: ניכר היה שיש מאחורי הציורים והאיורים איש חדלשון, בוחן כליות ולב של הלשון העברית.

הציבור הרחב בשנות החמישים והשישים ידע להצדיע ליוצר המיוחד הזה, ועבודותיו נישאו בכל פינה: כותרות של הצגות וסרטים וגופנים ליצירות שונות... ולימים התברר, שגם זייף תעודות לאנשי המוסד! זו הייתה סגירת מעגל, שכן בשנות השואה, תרם באו את חלקו בהצלת יהודים, באמצעות זיוף תעודות להצלת יהודים. אבל מעבר לגרפיקאי המחונן וכובש הלב, מעבר לאנימטור פורץ הדרך, היה באו חוקר לשון ומבין גדול בלשון העברית.

---

¹ את הספר "ברית מילה" מאת יוסף באו אפשר לרכוש באתר מוזיאון בית באו באתר: <http://www.josephbau.org/>

עברית

יוסף באו - מספרו "ברית מלה"

הָרַעִישוּ טוֹרֵי עֵתוֹן
בְּתַמְצִית מְאֵרְעוֹת
וּבְמַעֲרַבְלַת צְבֵעוֹנִית
שֶׁל נִיאוֹנֵי פְרָסוּם,
פָּרְמוּ אֶת הַלְּיֵלָה לַגְּזָרִים.

הַיּוֹם
וְאוֹתָן הַמְּלִים,
שֶׁכָּאֵלוּ תְּפוּרוֹת הָיוּ
בְּחוּטֵי־שָׁגָב וּפְתוּס
עַל־פִּי מַדּוֹת מְלָכִים וּנְבִיאִים,
מְשַׁחֲקוֹת עִם יְלָדִים בְּרַחוּב,
מְזִיעוֹת בְּבִתֵּי־מְלָאכָה,
מְסַגְּנוֹת וּמְלַטְשׁוֹת
מִתְּגַנְדְּרוֹת בֵּין הַמְּשַׁרְדִּים,
רוֹעֵשׂוֹת בְּרַחוּב וּבְשׁוּק
וְצוּמְחוֹת תַּחַת גֹּגוֹ
שֶׁל כָּל יִשְׂרָאֵלִי,
בְּמוֹלְדָתוֹ שֶׁקָּמָה לְתַחֲיָה.

אות התחיה

מְלִים חֲנוּטוֹת, מְלִים מִיִּבְשׁוֹת
בְּמַגְלוֹת קֶלֶף, מְכֻסּוֹת בְּאַבְקַת קוֹפּוֹת עֵבְרוּ,
מְאֻזְנוֹת לְרִשְׁרוֹשׁ צְעֵדֵי־הַמְּשִׁיחַ,
הֵלֵא מִמָּהָר לָבוֹא...

מְלִים סְגוּרוֹת וּמְסַגְּרוֹת
בְּבִתֵּי־כְנֻסַת הַמִּתְנוֹעְעִים,
מְלִים חֲרוּטוֹת בְּסִלְסוּלֵי־חֲזָנִים
בְּקֶצֶב חֲדָוִנֵי־מְכָנִי, מִתְאַבְּלוֹת בְּאַמִּירַת "קִדְיֵשׁ"
עַל קִבְרָה הָעֵתִיק שֶׁל הַמוֹלְדָת...
מְלִים נִרְדְּפוֹת וּמְבֻזּוֹת,
שֶׁמֵּצְאוּ מְקַלֵּט זְמַנֵּי־מִמְשָׁה
בֵּין דְּפִי־סְדוּרִים שְׁחוּקִים,
מְסַפְּרוֹת בְּמִבְטָא גְרוֹנִי,
עַל חֲכָמָתָם וּגְבוּרָתָם הַנְּשַׁפְּחוֹת
שֶׁל יְמֵי־קֶדֶם...

מְלִים רְשׁוּמוֹת בְּמִשְׁהָ אֲלָפִים שְׁנָה
בְּכַרְטֵסֵת שְׁפוֹת מִתּוֹת,
בְּתוֹר "לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ זְכוּרָה לְבִרְכָה"
מְלִים אֱלֹהִים... הַתְּעוּרָרוּ פְּתָאוֹם
מִתְרַדְּמַת הַדּוֹרוֹת... הַתְּבַקְעוּ
מְקַלְפַת הַפְּלִחוֹן,
פְּשׁוּטֵי בְּגָדֵי־שֵׁבֶת מִהֲדָרִים,
נִסְחָפוּ עִם רוּחַ הַחֲרוּת,
הַמְּנַפְצַת חוּמוֹת טְחוּבוֹת שֶׁל גִּטָּאוֹת
- וְשׁוּב
פָּרְחוּ עַל שְׁפָתֵי יוֹם,
שֶׁבְּלוּח־שְׁנָה,
אֵינּוּ מְדַפְּסִים בְּצֶבַע אָדָם.

אוֹתִיוֹת יִשְׂרוּ גְבִיחַן הַשְּׁחוּחִים,
נִגְבוּ טְפוֹת שְׁחָרוֹת שֶׁל דָּמַע
וּבְהַלּוּלָה סְסֻגוֹנִית,
וּבְצַעֲדָה תּוֹסֶסֶת מִיָּמִין לְשִׁמְאֵל,
כְּבִשׁוּ פְּרוֹזוֹת צְעֵקְנִיוֹת,

יוסף באו בציוריו ובמילון העברית המצחיקה שלו, משלב בין כל הרבדים. הספר "בְּרִית מְלָה" משלב ניתוחי מילים מבריקים וציורים שמפצחים את צופן המילים באמצעות גרפיקה מדהימה: ראו נא כיצד בציור שנקרא "תזמורת מסורתית" מככב המסור, ובציור על הלחם, אנו חשים את הקשר הקדום בין לחם לבין מלחמה, בין אמצעי הקיום הבסיסיים – לבין המניע הבסיסי להילחם על הקיום.

בספריו של יוסף באו רואים את השאיפה לפצח את הרזים הקדומים, להבין את נפש העברית, לחצוב תהומות כדי לחפש את הקשרים מקדמת הבריאה בין המילים.

היחס של באו לעברית, ניתוחיו הלשוניים המיוחדים – יש בהן דרך אחרת להביט אל השפה העברית.

מה המשמע של המלה 'שפה'?

יש הקושרים מילה זו לשרש ספ"פ – הסתופפות, התכנסות, יש המעדיפים לראות את המילה 'שפה' קרובה לשרש סו"פ – להגיע לקצה הגבול, לדייק. לקצה המובן.

כמוכן, יש המרחיקים לכת וקושרים מילה זו גם למשמעויות הנמצאות במתנס שממול, שכן מילים בעיניהם כוללות הכול. שפה בעיניהם קשורה לשרש ספ"ה – משמע הדברים: לספות, להרוס, לסחוף – או להיספות.

המשמע הפשוט חותר על השפה כאחד מאיברי הדיבור – שפתיים – כשהן אסופות יחדיו, הן אינן מדברות. ובמבט שני – זה סף. מכאן יוצא המבע.

מטלה 1

חפשו בגוגל מה המשמעויות של המילים 'שפה' ו'לשון'.

לאחר קריאת המשמעויות וההגדרות מה הציפיות שנוצרות מספר הדין במשמען של מילים?

נשוב לספר של יוסף באו:

הקורא בספרו הנפלא "בְּרִית מְלָה" יעד למשחקי לשון, לקישורים מבריקים בין פעלים ומילים, לתובנות החודרות לנפש העברית. חוש ההומור שלו והגרפיקה המקורית שלו התחברו לאהבת העברית – וזכינו לספר מקסים, "ברית מְלָה".

נבדוק ערכים שונים:

אופן ב'

בעיתון "הצבי" של אליעזר בן-יהודה, היתה חמדה אשתו, עורכת של ענייני האָפּנָה. מונח זה, המציא בעלה והעלה אותו על כותרת המדור, אשר בעיתוני-חוץ, עוסק בחדשות של ה"מודה". גם לאָפּנָה סגולת-השפה העברית המילה צמחה מהשורש אֹפֵן, וכמוהו היא מסתובבת וחוזרת... שמלת-סבתא מלפני כך וכך דורות - למשל - הולמת היום את נכדתה, וכאשר הנכדה -

נייר ר מופנת שקופי בסיס מולאר מלגער נושאי ובמקו ניקוי בהם שוליי החומ נוקל להוצי נקי כ (מסק) שלא: הסרכ הדבי סו רגילי שקופ למעט בסיס אפור וירוק

אופנה

מהפכה צרפתית

שיית הבדים והכיגוד התמוטט, אבל סוד-כל-סוף, האנשות תש" תחרר מהשיעבוד לסמרטוטים, שלא רק מכערים את דמותו של האדם, אלא גם מונעים מן עורו את המגע הכלתי-אמצעי עם האוויר.

לא ייתכן שבורות חילול בהישגי-התרבות המתקדמת יש לטו בנו תמיד. למען עתידנו הוורוד והשמח, פתחנה אתני כן ועיניכן שיפחות אומללות של כפייה דתית ושתיקת דורות. הנה להתחלה מוצלחת, כמה אפשר יות לגוון הטעם. מי אמר איזה לבוש הולם את האשה ואת ה איש. מוכרחים לשנות בצורה אכזרית את המסורת של ימדי הביניים, מכנסים לגברת ושמלה לגבר - מה רע בזה?

כל העולם הנאור יודע להת- ייחס בחיוב לפקודות של האופ- נה המתקדמת. כו זמן שאצלנו מתוכננים נציגי העם על פולי- טיקה וכלכלה, מציגים בצרפת רודני המדה את תוכניותיהם לקיץ הבא... אשר יהיה גועז יותר וחשפני יותר, מתובל בהרכה שדיים ועכחים שזופים, ומה נשמע בארץ צניעות מסורתית מופרות וסעפיריחוקה מלפני אלפי שנים, מהווים מחסום לחופש הפרט ולהתקד- מות הרגש. הנשים בעולם התר- בותי, כבר מזמן חזרו לתקופת גן-עדן, ולא רק על שפת הים, אלא גם ברחובות המרכזיים, מציגות את מערומיהן, באין מפריע... יכול להיות שכל תע-

מי חקלאי ים, אוריה ב-5 כיתות קשה. הם להתקדם לדים הללו ין. הילדים עת הלידה, נ כל אחד

מתלמידיו ומן הכולל אלה. כאמצעי הודית דגן ים בחינוך יום ייחודי זספציפיים ס... בכל למשל: ילד ין יד מקדם לחיצה על יא מצלם" שג העצמי

הדפסה והערכת משרד הרווחה והבריאות

אָפּנָה רוק? - נא לירוק... טפוו!

בשעה טובה - תהיה סבתא, יש סבורים, ששמלותיה של היום, אם תחזקנה מעמד במזוודה ישנה על ה"בוידם", שוב תתאמנה לנכדתה של הנכדה, וכך הלאה, וכך הלאה, וכך הלאה.

אבל, יכול להיות שבן-יהודה התכוון להדגיש את "ייסורי המודה" והשווה את עינוייהן של חסידות האָפּנָה, לסבלם של נידונים בימי האינקוויזיציה, שגופם נמתח על האֹפֵן האיום.

הנה דוגמה, שמלמדת על כיוון הכתיבה והמחקר של באו: כאשר בחן את המילה 'אופנה', ידע הוא לפשפש בקרביה, להבין את המשמעות שלה על סמך קרבתה למלה אֹפֵן, אותו גלגל שמסתובב, וכך קבע בחן רב ובאהבה:

"האופנה צמחה מן האופן, כְּמוֹהוּ גַם הִיא מִסְתוֹבֶבֶת וְחוֹזֶרֶת..."

מטלה 2

כיצד מגדיר המילון העברי את המילה 'אופנה', את המילה 'אָפֵן', את המילה 'אֹפֵן'.
כיצד מתיישבות ההגדרות עם דרך המשחק של באו במשמעים השונים?

מונח אחר בספרו של יוסף באו : הקשר בין שם העצם באר – לבין הפועל 'לבאר'.

באר

חכם אוריגינלי דומה לְבַאָר עמוקה מלאה מיס־חיים, המרעננים ומחזקים את הנפש. בכוחו של החכם הנ"ל לְבַאָר דברים מסובכים ולהקל על הבנתם ל־מבקשי תשובה. קורה לפעמים שהבעיה הנדונה, סבוכה ממש וקשה לעיכול

אפילו למוח המשובח שבין המשובחים ביותר, פשוט, פילוסופיה מפולפלת ומ־תוחכמת...אזי הזדמנות יפה לחכם, ל־הציג את כוחו ואת תושייתו בהתמו־דות עם הנושא, עד שהכל יִתְבַּאָר... אך קורה לפעמים, שהעניין לא כ־ל־כך מסובך, לא משהו יוצא דופן, רק מי שחייב להבינו, הוא קצת קשה־הבנה – כמו שאומרים – בור ועס־הארץ, טמבל גמור הנגוע בכמישת המוח ה־מתקדמת...לאיש כזה או דומה לו, אי אפשר לְבַאָר ולא כלום; אסור אפילו להרשות לאדם זה להציץ לתוך ה־בַּאָר העמוקה של החוכמה, פְּנִיקְבֵל סחרחורת, ויפול, ויטבע בה.

בחיי, שכחתי – אז מה?

מטלה 3

1. חפש במנועי החיפוש – מה ההגדרה למילה 'באר', מה ההבדל בין 'באר' ל'בור'! באילו הקשרים בתנ"ך מופיעות המילים – ומה הערך המוסף שנקשר למילים אלה?
2. מה משמעות השורש 'לבאר', באילו סיטואציה מופיע שורש זה במקורות שלנו?

מבט על הערכים בספרו של יוסף באו :

באו מצליח לצלול למעמקי השפה ולמצוא חיבורים נסתרים בין מילים דומות: כך לדוגמה, מוצא הוא בחושיו הלשוניים העמוקים קשר בין המלה בַּאָר לשורש לְבַאָר.

ושימו לב לעצתו של יוסף באו : לאדם בור, קבע באו, אי אפשר לבַּאָר כלום, אסור אפילו להרשות לו להציץ לתוך הבַּאָר העמוקה של החוכמה...פן יקבל סחרחורת ויפול ויטבע בה.

הפירוש של יוסף באו צולל למעמקי השפה, מחליק לתהומות הבאר. מציץ ואינו נפגע, אינו טובע...

בור

עוד אחד ישלם בעד עזרה ראשונה

אין הקרקע אצלנו רוויה מים או נפט. גם אוצרות טבע אחרים, כגון פחם, ברזל או זהב – אינם גנוזים ב־אדמתנו... ואף־על־פי־כן, חיים בינינו ברנשים תמימים ועקשנים, אשר למ־רות ניסיון דורות, מנסים את מזלם ב־חיפושי מטמונים מוסתרים באדמת הקודש. הם ממשיכים את כישלונם של קדמוניהם... חופרים, חופרים, חופ־רים, חופרים וחופרים – יורדים בעמל רב לבטנו של הגלובוס, ובמקום לממש את תקוותיהם, מוצאים רק אכזבה מ־רה, ייאוש ומפח־נפש... וְהַבּוֹר העמוק, אשר נשאר ריק ויבש לחלוטין, מהווה

רק סכנה, פן יפול לתוכו מישהו בלתי זהיר וימצא בו את מותו. **בְּבוֹר** ריק ויבש, כך אדם, שאין בו נטייה לשום דבר, אין בו אפילו רצון זעיר ביותר, להשתתף בבניית המולדת. איש כזה, בבחינת כלי נטול כל תוכן ותוע־לת, הוא **בוֹר** מדופלם ועם־הארץ.

מה יוצר את הערך המוסף של ההומור בפירוש של יוסף באו?

לסיכום קטע זה:

באו בראשי תיבות: **ביאור אמיתי ופנימי**. כך מצא דרך לבאר את הביטוי 'קול קורא במדבר' – ולדבריו כך חשים בני אדם, כשאין משוב: כאשר המדבֵר חש, שהוא במדבֵר, בשממה, אין איש שומע, רק הֶד. אכן רק אוהב עברית יודע לחוש את המצבים הנפשיים, שהיא מתארת בכל ביטוי...

מה הניע את יוסף באו לכתוב ספר על המילים העבריות?

יש לו תשובה: להעיר שפה בת אלפיים שנה

מטלה 4

חפשו בגוגל את שירו של ירון לונדון **אליעזר בן־יהודה** וכתבו:

1. מה משותף ליוסף באו ולאליעזר בן יהודה.

2. כיצד כל אחד מהם מבטא את רצונו להעיר ולעורר?

סיכום דבריו של יוסף באו בספרו 'ברית מילה':

יוסף באו מצא לפניו "מלים חנוטות, מילים מיובשות", כפי שהציג זאת בהקדמתו – והוא בא להפיח חיים, להבין את נפש העברית, לפשפש בקרביה כדי לגלות סודות: מה הצופן שהיה חבוי בה מקדמת הבריאה, מה הוא אותו אור גנוז שהושטת בה מאז בריאת העולם.

והוא אכן קם למלאכתו הקדושה, קם לנער את העברית. הנה הוא מסיר אבק מעל המלים, מגלה את המשמעות האמיתית, המשמעות הפנימית. וזו חוויה: מתברר, שכאשר רואים עמוק, רואים גם צחוק. לקהל שבא לפגוש את כתביו בבית באו בתל אביב, מתגלה תעודה מיוחדת, שהמציא באו - לא 'תעודת יושר' אלא 'תעודת אושר'... רעיונאי אמיתי, וכל מילה בתעודה מוכיחה זאת.

כשקוראים את ניתוחיו המרתקים יוסף באו, יש התרגשות מעצם הגילויים, מן הפענוח המבריק. יוסף באו מפשפש בקרביה של המלה, ומגלה אוצרות. הספר "ברית מילה" יכול לשמש עזר לכל מורה בבואו לקרב את תלמידיו ללשון העברית.

יוסף באו מגיע בחרדת קודש לעברית, ויודע שיש לה אילן יוחסין, שזו לשון עתיקה. וכך כתב בהקדמה לספרו:

"מלים רשומות בְּמִשְׁךְ אַלְפִיִּים שְׁנָה

בְּכַרְטָסֵת שְׁפוֹת מְתוֹת

בְּתוֹר יְלִשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ זִיכְרוֹנָה לְבִרְכָּהּ."

מִלִּים אֱלֹהִים... הַתְּעוֹרָרוּ פְּתָאוֹם

מִתְרַדְּמַת הַדּוֹרוֹת....."

מטלה 5

חשבו:

- מה הקשר בין יוסף בעל החלומות לחלום האלומות?
- האם אפשר לקשור את האלומה המיוחדת ש'קמה וגם ניצבה' לרצון להגיע לשורש השפה?

מבט על הקשר בין יוסף באו ליוסף בעל החלומות :

יוסף באו נחשף בפנינו כיוסף בעל החלומות : כקוסם וכאשף מלים ידע הוא להעיר את המלים מתרדמתן, ידע להעלות משובה של צחוק, והוא אכן סוחף את האותיות במחול של הומור וקלות ראש, וכפי שכתב – המחזה נכתב כמעייין נובע : "פשוט פותחים את הפה, ומלים מתחילות לזרום מעצמן..."

מחול המילים של יוסף באו נראָה כתיאטרון מיוחד במינו. יוסף באו מביט לנפשה של העברית – ומציג לנו אותה בדרך משלו, דרך מכושפת, והוא - להטוטן של מילים, יודע להפנט. אנו מוקסמים : זו הצגת יחיד.

מטלה 6

האם תוכלו לתת מבט אחר על הקשר בין יוסף באו ליוסף בעל החלומות?

טלטלה של מילים דומות

הידע הלשוני של באו והמניפה המבריקה של העברית משובבי לב: יוסף באו ניחן בחושים חדים לקלוט כיצד מילים שנשמעות דומות, מטלטלות אותנו לתמונות מציאותיות מקצוות שונים. בואו וניקח כמה דוגמאות – יוסף באו שואל שאלה, ומשיב עליה בדרך לשונית מרתקת: למשל, הקשר בין המחאה ומחאה...

המחאה

אלף ברכות לשנה חדשה

הוא אינו מחונן – בקושי רב סיים את בית-הספר העממי. הוא אינו מלך היופי – עיניו פועלות ללא תיאום ורגלו השמאלית יותר ארוכה מרגלו הימנית. הוא אינו חסיד של האמנות – לא משוטט בתערוכות, לא תורם מממונו לחנויות ספרים, לא מבזבז זמנו באולמי הקונצרטים... כן, כן, אין לו הרבה כישרונות רוחניים, אבל יש לו המון כסף, יש לו מכונית מפוארת, יש לו הצלחה אצל נשים ועיתוני הרכילות מדפיסים את שמו לעיתים קרובות. הוא מהווה הוכחה משכנעת לכך, שהעושר מייפה פרצופים מכוערים לגמרי – שרישרוש שטרות וצילצול מטבעות, הם בשביל אנשים מסוימים, המוסיקה המוסיקלית מכל המוסיקות שבעולם. כולם מסכימים, שחשבון מפותם בבנק, עושה את בעליו בעיני הזולת, לאיש גדול, מקובל בחברה ודוקטור כבוד לימדעי החיים. הפתגם המפורסם טוען: "בעל המאה הוא בעל הדעה" – הנה, אפשר לבטא מוסר ההשכל הזה, במילים נרדפות: "לבעל המחאה בנקאית רצינית, מותר להביע את המחאה וההתנגדות הנמרצת, בכל עניין ובכל דבר שיאינו לטעמו.

מטלה 7

חפשו במילונים ובמנועי חיפוש – מה המשמע המקורי של המילה 'מחאה', 'המחאה', 'מחמאה'. כיצד נוצרו המילים לאורך ההיסטוריה?

מבט על הערך בספרו של יוסף באו 'ברית מילה':

המקורות לימדו אותנו ש"בעל המאה הוא בעל הדעה" – וראו נא כיצד יוסף באו מגיע לתובנות אלה באמצעות זיווג בין מילים דומות. כותב באו:

"בעל המְחָאָה בנקאית רצינית, מותר לו להביע את המְחָאָה וההתנגדות הנמְרָצת", "ברית מילה", עמוד 57.

זו סגולתו המיוחדת של באו: להבין עברית מתוך הפנימיות הנסתרת שלה, והוא מוכיח, שהוא צולל למעמקים: הוא, בניתוחיו, מוכיח לנו, שהוא יותר מאוהב לשון, הוא רב מג בנפש האדם. שימו לב לקישור הבא של יוסף באו.

קישור בין מילים שנראות דומות והן שונות:

מטלה 8

חפשו את המובנים שיש למילים 'מתנה' ו'המתנה' במילונים השונים

המתנה

האדם, כל עת שהוא חי – ולא חשוב מצבו הכלכלי, החברתי, הבריאותי או האינטלקטואלי – תמיד מצפה לשינויים מרחיקי לכת, ממתין שיבוא יום, בו יופיע המשיח הפרטי שלו וישנה הכל לטובתו. ילדים חולמים במיטותיהם היקטנות על הפיה הפותחת לקראתם את עולם המבוגרים הקסום – והמבוגרים חולמים במיטותיהם הזוגיות, החורקות, שנתונים להם ימי ילדותם לשימוש חוזר. אנשים יותר מציאותיים, מקווים באספמיה, שידידי־נפש יביאו להם שיפה ושימושי, מין דורון יקר שמשתוקקים לו בהתמדה... כולנו ממתנים ל־מתנות... אבל כאשר סוף־כל־סוף מקבלים את החפץ הנכסף... מתברר, שלאמיתו של דבר, הוא לא כלי־כר חשוב, יש דברים אמיתיים יותר וחשובים באמת... ושוב ממתנים למשהו רציני, למשהו אחר. הניסיון מלמדנו, שֶׁהַמֶּתְנָה וְצִיפִייה נרגשת למשהו רחוק וקשה להשגה, בעצם היא־היא הַמֶּתְנָה היפה ביותר.

ליל ספירת צ'קים

סיכום הערך בספרו של באו :

בהבינו את נפש האדם, המצפה כל הזמן לשינויים מרחיקי לכת, קובע באו : "יש דברים אמיתיים יותר וחשובים באמת" – ובעודנו סקרנים לדעת על סמך מה קבע זאת, הנה הוא מוביל אותנו בדרך מפותלת ומקסימה. אנו מתפתים ללכת אחריו בבואו לזווג בין מילים, שימחישו את התפיסה שלו. כך הוא כותב :

"הניסיון מלמדנו, שהמתנה וציפייה הן המתנה היפה ביותר". טוב לצפות, אליבא דיוסף באו, אבל לא משנה אם הציפיות מתגשמות. עצם הציפייה, עצם המתנה היא המתנה הגדולה ביותר.

המבט של יוסף באו על ההיסטוריה של המילים העברית בסיפור גן עדן:

מטלה 9

חפש את הפירושים השונים שיש במקורות לשם 'חוה', 'שליח', 'משלוח', 'משלח ידי'. כיצד כל זה מתקשר למשמע המילים בשפתנו היום? האם התפתחות המובנים מעידה על המתח בין גן עדן האבוד לבין הגירוש ממנו?

חוה

אחרי המיקרה הבלתי נעים עם הפרי האסור, קיבלו אדם ואשתו צו־פינוי מגן־עדן. לא היה צורך להוכיח את עבירתם, מפני ששניהם הודו באשמה. חילוקי־דעות התעוררו רק בהסבר המניעים לפשע. אדם רצה להטיל את ה־אחריות על אשתו ובעקיפין, לא פחות ולא יותר, אלא, על הבורא בכבודו וב־עצמו: "האשה אשר נתת עמדי היא נתנה־לי מן־העץ ואכל" (בראשית ג12). האשה ניסתה ללא הצלחה להצטדק והאשימה את השדלן הערמומי: "הנחש השיאני ואכל" (בראשית ג13). קו הגנתה לא זיכה אותה והיא למעשה אשמה

...לו חָוָה לא היתה אוכלת את הפרי ?

בכל הפרשה – לכן, כאשר שניהם עזבו את גן־עדן בבושת פנים "וַיִּקְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה, כִּי־לֶחֶם" (בראשית ג20) חָוָה־דַעְתָּה גֵרְמָה לְגִי־רוּשׁ מִמְקוֹם הָעֲבוּדָה הַנְּכַבֵּד; כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב מְאוּחָר יוֹתֵר בְּסֵפֶר תְּהִלִּים (יט3) "לַיְלָה לַלַּיְלָה יַחְוָה־דַעְתָּ".

וכאשר עבד אדם קשה בתור חק־לאי עצמאי ובזיעת אפיו אכל לחם, הזכיר לפעמים בצער את ימי עבודתו בגן־עדן, ובלעג כינה בשם אשתו חָוָה, את ביתו וחלקת אדמתו "חָוָה חִקְלָא־יֵת"; כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב מְאוּחָר יוֹתֵר בְּסֵפֶר בְּמִדְבָר (לב41) "וַיֵּאִיר בֶּן־יִמְנָשָׁה הַלֵּךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־חֻוֹתֵיהֶם (שֶׁל תוֹשְׁבֵי גִלְעָד הָאֲמֹרִיִּים) וַיִּקְרָא אֶתְהֵן חֻוֹת יֵאִיר".

סיכום הערך בספרו של יוסף באו:

התובנות של באו נשלפות משרוולי העברית, והן מהממות. הנה ראו נא כיצד יודע קוסם הלשון הזה להציג בעקבות קשר בין מילים, מורכבות של מצבים בחיינו. בדוגמה הבאה הוא מנסה לבחון מצב מסוים ולמצוא בו - הן את הצד הטוב - והן את הצד הרע. כך עשה בנסותו להבין את משמעות המילה "חנה", חוה - אם כל חי. מצד אחד, כשהיא ואדם מגורשים, הוא מבין, כי **חוות דעתה** גרמה לגירושם מן הגן, והוא מצטט בכאב את הפסוק מתהילים, "לילה ללילה יחוה דעת". כך חש האדם, שתולה בחוה אשתו את הגירוש. אבל, שימו לב: ברבות הימים מצבו של האדם משתפר בעקבות אותה חוה, בעקבות אשתו. כיצד רואים זאת? בחלוף הימים מצטער אדם, שקרא לה בלעג חוה, שכן בזכותה הוא זכה ל**חוה חקלאית**. עמוד 67.

ונעצור לרגע לראות, כיצד יוסף באו מנסה להבין את פשר המלה "מלאך". בלימודו הוא מסיק, שהעברית יודעת לגעת בדברים האמיתיים, וזה לא בשמיים. נכון, מדובר במלאך, אבל על פי ההסבר שללו, מלאך הוא שליח, ומלאכה היא משלח יד. (עמוד 126). האם אי פעם חשבנו על הקשר הסודי הזה בין מלאכים לבין מלאכות אנושיות? בין שמים לארץ?

מלאך

מלאך המוות. מתוך הספר „שנות תרצ״ח“.

לאיש המועסק בתור שליח, קראו אבות אבותינו 'מלאך'. 'ותשלח איזבל מלאך אל אליהו (מלכים יט2). היו גם מלאכים מיוחדים שנשלחו מהשמים עם ידיעה נחרצת אל הארץ – והם, כמו ציפורים, היו מרחפים בעזרת כנפיים. לא פלא, בימים ההם, בתקופה הטרומ טיסתית, לא ראו נביאים נועזים שבנו עזים, את האווירון, אפילו בחלום עתידני ביותר. היום, בלדר של גורמים שמימיים, היה בוודאי משתמש באיזו שהיא צלחת מעופפת או אולי בחללית צמודה... אבל בינתיים, שליחויות ממין כזה יצאו מהאופנה לגמרי. בדיוק כמו שמלאך הוא שליח, כך גם מלאכה היא משלחיד, ולא סתם עבד שחורה המיועדת לעבדים. היא משהו ייחודי ואמנותי, כמו שאומרים, מלאכת-מחשבת, מקצוע שלא כל אחד מסוגל לבצעו.

שורשים של הסתכלות וראייה:

מטלה 10

1. כיצד מתייחס המילון העברי לשורשים שונים של ראייה בעברית: ראה, התבונן, הסתכל?

2. מה המשמע המקורי של המילה 'סיכול'?

סיכום הערך בספרו של יוסף באו:

כשראיתי שיוסף באו, מטפל בפעלים "לסַפֵּל" ולהסַתְכֵל" – הייתי סקרן לדעת לאיזה נתיב הוא יוליך את העברית שלו.

בעברית אכן פעלי הראייה הם פעלים מיוחדים במינם. בכולם יש יסוד של בינה:

להסתכל – שִׁכַל, להתבונן – בינה, לראות זו פעולה, שיש בה מְמַד של הבנה. כשאתה אומר "נראָה לי", הכוונה – זה מוֹבָן לי.

בא יוסף באו ומטריף את הפעלים. וכך הוא אומר: "כל יצור חי שבראשו עיניים – הוא מסתכל. אבל האם הוא גם רואה את הדבר אליו הוא מכוון את מבטו? לא בהכרח".

הניתוח של יוסף באו נפתל ויורד לכל הפעלים שנוטים עם השורש ס כ ל.

אומר לנו יוסף באו:

"מה מרמז לוח נטיית הפעלים על האיש, שרק מסתַפֵּל?" – וקובע הוא: הוא סָכַל והוא שוטה ובירותו עוברת דרך כל הפעלים".

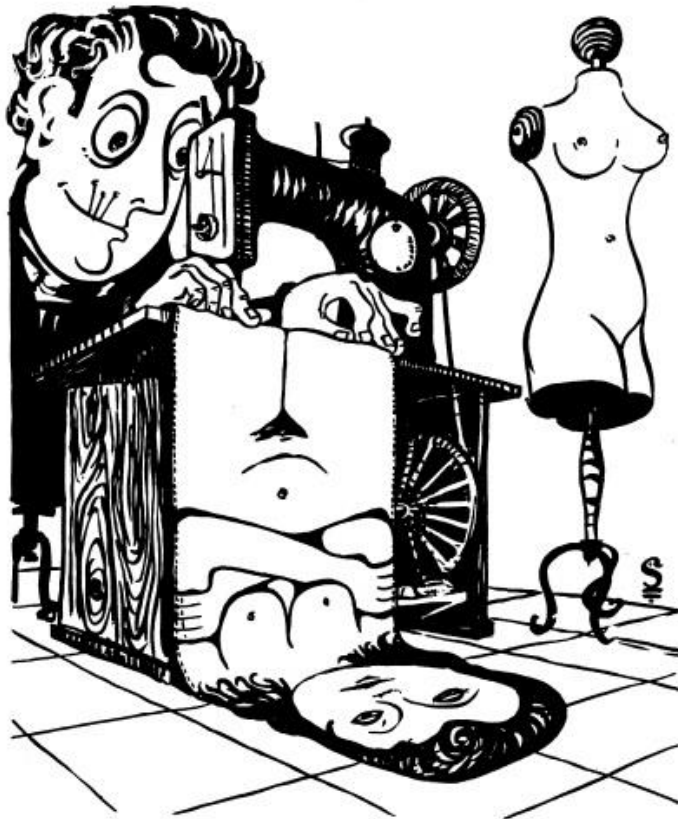
וכך הוא מציג לנו טבלת פעלים והסברים: "סָכַל – הוא פור אינו יודע כלום. נסָפַל – נהג כמו אידיוט. סָפַל – ביטל והפר תכניות של הזולת. סָפַל – בוטלו כוונות. הספיל – עשה מעשה שטות...". – ומסיים באו את הניתוח בהברקה מיוחדת: "רק בהתפעל (תתפעלו, רבותיי) איש מסתַפֵּל ומביט" – עמוד 134. אכן, לפנינו אשף מילים שמבקש לא רק את ההברקה, הוא מבקש את המבט האמיתי. את ההסתכלות האמיתית. זה נחשף בבניין התפעל...

חפשו במילון ובגוגל מה המשמעות המקורית של המילים העבריות – מעיל, לבוש, כסות? כיצד משמשות המילים האלה במתח שבין גילוי לכיסוי?

לבוש

כאשר אדם ואשתו אכלו פרי מעץ הדעת טוב ורע שבגן־עדן, "ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירומים הם..." – וכדי לא לְבוֹשׁ – "...ויתפרו עלי תאנה ויעשו להם חגורות" (בראשית ג'). לפני שגורשו ממקום העבודה המכובד, בגלל חוסר משמעת, "ויעש אלהים לאדם ואשתו כותנות עור וילבשם" (בראשית ג' 21) – כדי לא לְבַיֵּשׁ את הפירמה... וכך לפני כששת אלפים שנה, החלה לשלוט בעולם, אופנת הַמְלָבוּשִׁים. במקום חגורות עלים וכותנות עור, הופיעו שמלות ובגדים מבד פשתן. שמלות התפתחו, התארכו, התנפחו והסי־תבכו. עלה התאנה היה לקרינולינה מפוארת, רחבה מאוד, מופרזת מאוד, מקופלת מאוד ויקרה בהתאם. מאז מחסלות נשים מְמַלְבוֹשִׁיהֶן הלא נוחים ביותר, כל פעם משהו. קיצרו את הבד, הפחיתו מיספר חלקים, הורידו אבי־זרים בלתי שימושיים... כעת חוזרות השמלות לדגם הראשוני של גן־עדן, לבגדי־יחיה. היום "חתיכות" כמעט אינן לְבוּשׁוֹת, ומעניין – אינן נתונות לְבוּשׁוֹת.

מתוך הספר "משולש עגול"

בריאת החתיכה.

סיכום הערך בספרו של יוסף באו :

יוסף באו יודע גם להסיר את הלוט, לחשוף את סוד המילים שמשמַעַן לבוש : בניתוח הפשר של המילה "מְעִיל" - מעמיק יוסף באו ויורד לקשר הַעֲמוֹק שֶׁישׁ בֵּין מְעִיל למעילה : "רק איש מרמה אמיתי, בן פֵּיעַל יִמַח שְׁמוֹ, יודע לכסות את הַמְעִילָה מעשה ידיו, בְּמְעִיל אֲמוֹן ויוֹשֵׁר" - עמוד 135.

מעיל

חברי נפל קורבן לרמאי. "האמנתי לו, מפני שהוא עשה רושם של אדם הגון..." - אמר - "אפילו לא חשדתי שהאיש החביב הזה והסימפטי כליכך, יכול להיות גנב מכוער כזה". "הרי זה..." - עניתי לחברי - "...תנאי מקצועי ראשון. רק ברנש שיוודע להעמיד פני צדיק בן־צדיק, מסוגל להיות נוכל מצ'־ליח". פרצוף מגולח ומחייך, בגד אלגנטי, מילים מתוקות - הם הם כלי הע־בודה של רמאי סוג א'א'. רק איש מירמה אמיתי, בן־בליעל ימח שמו, יודע לכסות את הַמְעִילָה מעשה ידיו, בְּמְעִיל אֲמוֹן ויוֹשֵׁר.

רבותי! מהרו! תכינו כסף קטן! - אנחנו כבר נוסעים!!!

היטב הבין יוסף באו, שְׁמְעִילָה באה להסתיר משהו. מְעִיל דומה למעילה, גם הוא מסתיר. האדם שמועל, בעצם מסתתר מאחורי חֲזוֹת של אֲמוֹן ויוֹשֵׁר. ניתוח זה מסייע לנו להבין את המילה המקבילה בְּגַד : יש קשר בין הסתרה לבין מעילה באֲמוֹן, בין בְּגַד לבין בְּגִידָה.

ומי שעוקב אחר צעדיו של באו בשדה הלשון, רואה אותו מטפל באופן דומה במילה 'לבוש'. תמצאו שם קישורים מופלאים בין לבוש לבין בושה, מדגיש בניתוחו: מתלבשים כדי לא להתבייש, ומסיים בהערה עוקצנית: "היום 'חתיכות' כמעט אינן לְבוּשׁוֹת, ומעניין - הן אינן נתונות לְבוּשׁוֹת.

השפה חושפת תופעות חברתיות

ניתוחיו של יוסף באו נראים חצופים ושובבים – אבל מעבר להם יש חשיפה של משמעויות: תיאטרון של זהויות והסתרות. יוסף באו יודע ללהטט במילים, ולגלות את הדמות, את המשמעות שמאחורי הבובה המחוללת.

מטלה 12

חפשו את המשמעויות של המילים 'פרטיות' ו'פריטים' – השורש 'לפרוט'?

האם יש נתיבים נסתרים לקשר שבין המילים?

פרט

המשטר הקומוניסטי, הוא האויב מיספר אחד של היזמה הפרטית. תחת כיבוש, נוצח הרכוש הפרטי על ידי חלוקה "צודקת", ופרטיות ראויה לשמה, ירדה למחתרת. לפי צוואתו של קרל מרקס, כל דבר, הוא קניינה של המדינה, המדינה שייכת למפלגה, והיא חייבת להדביק בעקרונותיה את כל העולם. אצל הקפיטליסטים הכל הפוך. אין להם כוונות מיסיונריות... הם נוטים לקנות את העולם כולו. בתחומם כמעט כל פרט הוא פרטי לגמרי ובאופן רשמי, שייך במאה אחוז למישהו. השלטונות מעודדים רכישת פרטים נוספים ובעזרת פירסום משוכלל, פורטים על יצרים אנושיים של האוכלוסייה... מירוץ מטורף לעושר "צודק", עלול לפרט עד לפרוטה האחרונה, את רכושם של קליהדעת, החולמים על המיליונים המיועדים להם.

יזמה פרטית: להעמיד קיוסק באמצע המידבר, מפני שמישהו אמר, שבעוד חמישים שנה תוקם עיר גדולה במקום הזה.

סיכום הערך בספרו של יוסף באו :

לעתים ניתוח של שורש בעברית – יכול ללמד אותנו על כיווני חשיבה שונים, על אידיאולוגיות סותרות. כך מטפל יוסף באו במילה "פרט". בעיניו התורה הקומוניסטית היא האויב של היוזמה הפרטית והיא מנצחת את הרכוש הפרטי עלי ידי "חלוקה צודקת" – וכמובן, הפרטיות במשטר הזה ירדה למחתרת.

וכיצד מתייחס המשטר הדמוקרטי למלה פרט?

כאן, לדבריו, הכול הפוך. הכול פרטי לגמרי, השלטונות מעודדים רכישת פריטים – ובעזרת פרסום פּוֹרְטִים על יצרים. הפרסום ועידוד הצריכה יובילו על פי באו "לפרוט עד לפרוטה האחרונה, את רכושם של החולמים על רווחים קלים, עמוד 193

השורש קר"ח כמבטא תופעות חברתיות משחר ההיסטוריה:

סליחה, האם חלוקת הקרח מתנהלת היום בסדר?

קריקטורה בעיתון בשנת 1952

נשירת שיער... על הקרח כידוע לא יצמח כלום - אותה המסקנה לגבי איש קרח - על קרחותו כבר לא תופיעה יותר תספורת... אבל הרבה מומחים מוכרים שיקויפלא ומוצצים ממאבדי השיער ממון רב. הם מגיעים מהר להון עתק ויודעים כבעלי אוצרות קרח.

קרח

אלכימאים של ימיהביניים, חיפשו ללא הצלחה, את "אבן החכמים" המופלאה, שאינה קיימת כלל. רצו בעזרתה להפוך מתכות פשוטות לזהב טהור. הרבה אנשים בנייתקופתנו, טרודים ברדיפה עקשנית אחרי סוד עשיית ממון רב. יש שמצאו דרך סלוי לה בחליבת תמימים. אחד ממחפשי מקור העושר, פירסם מודעה בעיתונים: "מי שחפץ להרוויח אלפי דולרים בלי להתאמץ, ישלח דולר אחד ויקבל מירשם פלא" - והרמאי שלח למבקשיהעצה, פתק ובו היה כתוב: "עשה כמוני". היו עוד רבים, רבים אחרים, שהתעשרו על הפטנטים המדומים; איך להצליח באהבה, איך ללדת בן, איך להתפטר מכאבים שונים, איך להרזות... וצ'קים זרמו לכיסם של "מושיעיהאנושות". בין רבים שהתעשרו על הפטנטים המדומים, נמצאים רופאים, המטפלים ב-

מטלה 13

חפשו במילונים ובגוגל - משמעים של המילים 'קרח', 'קורח', 'התקרחות', אוצרות קורח?

סיכום הערך בספרו של יוסף באו :

העברית של יוסף באו היא תורה שחושפת במשקפת רנטגן תופעות חברתיות וגם תופעות נפשיות: ניתוח תופעות חברתיות באמצעות העברית מוביל להבנת נפש האדם, והשורש קר"ח אכן מסייע לו להבין את האלכימיה שהאדם חפץ בה, הרצון להפוך סתם מתכת לזהב, הרצון להתעשר.

וכך מסביר לנו יוסף באו, ששרלטנים מציעים לנו תרופות אליל כיצד להצליח באהבה, להרזות – ומה לא. וכמובן גם טיפול **בהתקרחות**. אבל, מזהיר אותנו יוסף באו בעקבות ניתוח הפועל קר"ח:

"על הקרח לא יצמח כלום..". אותה המסקנה לגבי איש קרח – "על קרחתו כבר לא תופיע שום תספורת..." וחותרם באו את מוסר-ההשקל, בכך, שמוכרי התכשירים נגד קרחת, ידועים כבעלי אוצרות קרח. עמוד 214.

מטלה 14 :

חפשו במילונים ובגוגל – משמעים למילים הבאות – דם, אדם, אדמה. האם במקורות יש קשר של חיבור בין המשמעים? קשר של ניגוד ביניהן? האם הסיפורים שנקשרו במילים אלה – מבטאים שלמות או חוסר? מלחמה או שלום?

סיכום הערך בספרו של יוסף באו :

יוסף באו מנסה לגעת בקשר שבין אדם, דם, אדמה. הוא חופר ונובר ומוצא השוואה לקשר שבין שקל, משקל ושיקול. וכך באותו כיוון שיש בו לשון ולצון, הוא כותב:

"יש מילים בעלות עוצמה וכוח עצום, למשל: עצם בתור שלד יציב שעליו בנוי הגוף. ובהמשך כותב: בעיצומו של הביטוי, נמצאות מדינות אדירות אשר לפי העצומה של האומות המאוחדות, נקראות המעצמות הגדולות. כל אחת מהן, מסוגלת בנשיפה קלה, לעצם ולאכול עצמותיהן של מדינות קטנות – והעולם כרגיל עוצם עיניים...ששש...לא קרה כלום" – עמוד 178.

העברית לשון זהב - והיא נוגעת גם בכספים. יוסף באו מיטיב להבין את הדרך שבה הסחורה הולכת איתנו סחור-סחור. והוא ממשיך ומגיע מסחר מכר לבני אדם.... שמקבלים מזה סחרחורת.

המוטו של יוסף באו – מה הוא האני מאמין של יוסף באו?

העברית פעמון כסף – והלחן של באו מרגש

מי שקורא בספרו של יוסף באו, חש ותופס, כמה העברית מורכבת, חיה, בועטת, נוגעת בשובבות בכל פינה.

ספרו של יוסף באו ופעילותו למען הבנת העברית מעידים על גדולתו של האיש: לפנינו אמן ההצגות, יוצר שידע לשאוב דרמות וסיפורים מן התיאטרון של המילים העבריות. הוא חזה בהן וחש שהן מחוללות לפנינו עולם שלם. יוסף באו שאב משם תובנות וחוכמת חיים גנוזה, רזי מילים ואותיות, ניסים ונפלאות.

בשנת 1897 - כאשר התכנס הקונגרס הציוני הראשון חיבר אחד מחברי הקונגרס, בחור צעיר, לב יפה שמו, שיר מרגש לכבוד העברית, וכך הוא שר:

"שם בארץ הצבי, שמה מושבות אחינו..."

שם חיים חדשים פרחו... שם שירת האפר תצלצל באחו..."

...תצלצל שפתנו בפעמון הכסף".

הצדעה לתורתו הלשונית של יוסף באו:

הפעמון ממשיך לצלצל, לחן כובש, פעמון של כיסופים. יוסף באו אכן ידע לבחון ברגישות אותם חיים חדשים שפרחו בשדות העברית. ולמדנו ממנו: כדי להבין בעברית ביטוי אחד צריך להבין מארג שלם. יוסף באו היטיב לשמוע את הצלילים. באהבה ידע הוא לחשוף קשר בין ספנה לבין ספינים ומספנים, בין עבד לעובד ולמעביד, בין פסל לבין פסולת, בין צהריים לצוהר, ומה לא.

אכן אצלנו המלים טעונות, העברית היא כל כולה אָמנות, אָמנות הנפש. היום אנו יודעים, עד כמה העברית מרָגשת ומרָגישה וכולה רָגש. רָאו נא איך הרחמים קשורים לרחם, איך מלאך קשור במקורו לשליחות. זו האמנות האמתית. כך, זוהי העברית שלנו. העברית של באו מצלצלת באוזנינו כמנגינה, כפעמון מימי תחיית הלשון. בפעמון הכסף שלה היא נוטעת בנו כיסופים, היא משיקה ונושקת, ויש לה חן ויש לה 'שיק' - ואת המנגינה הזו אסור להפסיק.

קישוריות על יוסף באו ומפעל חייו:

הרצל ובלפור חקק/ רבקה ויוסף באהבתם- שימני כחותם :

http://www.faz.co.il/story_7607

רבקה תפארת חקק/ יוסף באו איש אשכולות ואיש הסוד

<https://www.news1.co.il/Archive/0024-D-81766-00.html>

בלפור חקק/ על יוסף באו 'העולם ואני' שירים בשואה :

<https://salonet.org.il/%D7%90%D7%94%D7%91%D7%94-%D7%95%D7%A9%D7%99%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%91%D7%9E%D7%97%D7%A0%D7%94-%D7%94%D7%9E%D7%95%D7%95%D7%AA>

הרצל חקק/ יומן רבקה באו בשואה, יומן מעל הזמן

<https://salonet.org.il/%D7%99%D7%95%D7%9E%D7%9F-%D7%9E%D7%A2%D7%9C-%D7%9C%D7%96%D7%9E%D7%9F>

הרצל חקק/ יוסף באו חושף את סודות העברית

http://www.faz.co.il/story_8206